

BLAGA despre BRÂNCUȘI

Blaga se numără printre primii care scriu la noi despre Brâncuși, relevând, pe de o parte, valorile naționale încapsulate în sculpturile sale, iar pe de altă parte, importanța și valoarea universală. Blaga scrie în viziunea viitoareii sale filozofii a culturii. În aceeași vreme despre Brâncuși vorbește și Ion Vinea subliniind valorile românești ale operei, dar el vorbește ca poet inițiator și promotor al diferitelor *isme* (dadaism, futurism, cubism, constructivism).

În numărul 116 din iunie 1923 al ziarului *Patria* din Cluj, Blaga publică micul articol *Constantin Brâncuși* (vezi volumul Lucian Blaga, *Ceasornicul de nisip*, îngrijit de Mircea Popa, Editura Dacia, Cluj, colecția Restituiri, 1973). Micul articol este mai mult decât prezentarea publicului larg a sculptorului Constantin Brâncuși. Articolul este un text monolit, un bloc de piatră în care tânărul filozof ciocănește îndemânatic și cu siguranță imaginea sculptorului. Textul, la fel ca orice text blagian, se impune de la prima citire prin densitatea de idei și prin cea exprimare specifică de "curgere" a ideilor care dau textului frumusețea intelectuală inconfundabilă.

De la primele cuvinte, Blaga subliniază rolul revoluționar pe care îl are artistul român în sculptura universală. Încă din anii 1908–1909, deci la scurtă vreme după stabilirea la Paris, Brâncuși a expus "lucrări de o îndrăzneală hotărâtoare în evoluția artei. E ca un premergător ...". Artistul e un înaintaș "al artei tinere". Cu o pană fermă, Blaga scrie "Brâncuși e unul care nu poate merge decât pe drumul său. Unul căruia îi zace în sânge intensitatea plastică, unul care îndrăznește orice și care a îndrăznit orice". Blaga îl încadrează într-o familie spirituală în care va deveni vioara întâi: Picasso, Arhipenko. Nu e vorba de focul de paie al tineretii iconoclaste, ci manifestarea geniului. Aceasta este ideea care se desprinde din frazele blagiene. Schițând imaginea artistului-profet, folosind o metaforă revelatoare, Blaga îl numește pe Brâncuși "un zdrobitor de piatră".

Înfățișarea omului Brâncuși este puțin blagianizată în sensul că o asemenea imagine o vom întâlni disipată în opera literară: "Are mușchi de muncitor, o privire și un surâs de copiat, iar în mână o finețe de nervi, ce trădează pe omul de rasă". Foarte firesc se trece de la imaginea ființei la operă. Ochiul filozofului vede sigur și exact: "Opera sa în ansamblu poartă puterea aceluiași amestec, tendința spre masivitate și în același timp spre o finețe ce nu se pierde în efecte și nuanțe". "El creează, mai notează Blaga, stilizând în forme originare, geometrice, în deosebi cele ovale". După acest demers "critic" simplu dar profund, la obiect, ajunge la concluzia firească: "Brâncuși e deci cel dintâi artist român care joacă un rol european în evoluția artei".

Când vrea să trimită săgeți polemice, Blaga este deosebit de subtil încât la o primă lectură nici nu sesizezi fina ironie. Iată finalul articolului (sublinierile ne aparțin): "Vremea cea mai apropiată va descoperi desigur tot câmpul său de influență, deoarece el a făcut artă modernă, binișor înainte de apariția unui Picasso, Arhipenko, Belling. Românul Constantin Brâncuși cu înfățișarea de urs muncitor ne duce triumfători în marea artă. O, dar *la noi* ar fi murit de foame".

Stilul, dar mai ales entuziasmul care debordează frazele – fraza de încheiere a articolului este ilustrativă – ne spun că textul despre Brâncuși face parte din sfera publicisticii a încă tânărului Lucian Blaga. Importanța majoră a textului trebuie căutată în alte aspecte, nu greu de identificat. Tânărul filozof descoperă în opera sculptorului român de până la 1924 acele caracteristici (stilizarea, eliminarea amănuntului și a nuanței, arhetipul - ovoidul, stihialul) prin care este posibilă încadrarea artistului în ceea ce Blaga va numi inițial, *noul stil*, iar apoi

expresionism. Opera brâncușiană este adusă drept argument în afirmația că absolutul este valoarea pozitivă a expresionismului. ”Mișcările moderne de la Van Gogh, Matisse până la arta lui Picasso, Brâncuși și Arhipenko încearcă să taie drum spre absolut”, (*Probleme estetice*, 1924, reprodus în volumul *Zări și etape*, 1968). În eseul *Noul stil din Fețele unui veac* (1926), Blaga acordă un paragraf lui Brâncuși pentru a-i afirma contribuția majoră la dezvoltarea artei moderne a secolului al XX-lea. De data aceasta, Blaga dezvoltă ideea legăturii sculptorului cu vatra natală. ”Pe la 1910 prind a se arăta semnele unui nou stil. Printre cei dintâi chemați să găsească în sculptură noul drum socotim neaparat și pe acel ciudat român, care de atâta timp și-a părăsit țara, fără de-a părăsi însă și legendele și amintirile bizantine ale acesteia: Brâncuși”. Tot aici apare prima nominalizare de opere brâncușiene. O apropiere între «Pasărea sfântă» de-atâtea ori realizată în metal orbitor și o veche catedrală, se impune cu insistență și fără de voie. Același extaz abstract se întruchipează în liniile prelungi ale miraculoasei păsări ca și în spirituala înălțare a unei biserici. Ghicim o bărbătească tăgăduire a realității în acest extaz, care transfigurează gândurile și vedeniile lui Brâncuși ... În aceste rânduri (și în altele ce vor urma în alte lucrări) entuziasmul publicistului - filozof se estompează, tonul devenind mai sobru ajungând la generalizarea specifică filozofiei culturii. Câteva rânduri acordă Blaga lui Brâncuși și în *Trilogia valorilor* în aceeași idee de subliniere a contribuției hotărâtoare a sculptorului la înnoirea artei moderne.

Toate textele – puține și scurte – consacrate lui Brâncuși sunt aproape identice. Și totuși o lectură atentă și în contextul în care apar ne conduce spre câteva idei, altele cu fiecare text: se sesizează la Brâncuși reducția progresivă a planului real - realist - naturalist în favoarea mitului, abstractului, stihialului. Se cunoaște că Blaga era împotiva copierii naturii de către artă. Pentru poetul și filozoful român arta este plăsmuire. În studiile sale de filozofia culturii de la Filozofia stilului la *Trilogia culturii* Blaga arată că arta nouă nu mai vrea să reproducă natura, ea ”deformează” natura încercând-o cu dimensiuni spirituale. Or, în cele scrise despre Brâncuși, Blaga tocmai aceste aspecte le surprinde. Definind stihialul ca năzuință formativă prezentă într-o matrice stilistică Blaga pornește de la varii exemple din rândul cărora fac parte și operele brâncușiene. Iată câteva sintagme blagiene despre stihialul care ne orientează spre operele lui Brâncuși: ”Modul tipizat retușează organicul, dar nu părăsește zona acestuia [...]. Modul stihial ajunge astfel la forme care depășesc în întregime organicul ...”. Stihialul ”devine purtător al unui duh”. Acest nisus forțează lucrurile să-și părăsească individualitatea și întrucâtva specia ca să devină expresii ale unui duh sau ale unui principiu universal, ale unui «Stoicheion». O altă trăsătură prezentă la Brâncuși și care conduce la valoarea pozitivă a absolutului: identitatea între idee și imagine. Păsările ilustrează foarte bine această trăsătură a artei moderne. Am remarcat asemănarea până la identitate a textelor despre Brâncuși și repetarea ideii de întâietate a lui Brâncuși. Trebuie să atenționăm că prin această repetare a ideii în aceeași expresie lingvistică nu are în vedere doar întâietatea fizică - cronologică. Blaga are în vedere și întâietatea în sensul că ceea ce vestește Brâncuși și desăvârșește.

*

În *Gândirea* din 1926, Blaga publică poezia *Pasărea sfântă* cu mențiunea “întruchipată în aur de sculptorul C. Brâncuși”. Poezia a fost inclusă în volumul *Lauda somnului* (1929). De ce din opera brâncușiană, deja bogată – câteva zeci de piese în mai multe variante – Blaga se oprește la *Măiastra*? Răspunsul nu e dificil, dar implică multiple motive, toate de ordin spiritual și mai puțin de conjunctură biografică. Poezia este expresia poetică a bucuriei spiritului - estetice pe care i-o dă lui Blaga întâlnirea cu opera marelui Brâncuși. Blaga a nemurit în vers o întâmplare spirituală. Seria păsărilor vine în sprijinul filozofului culturii în ceea ce privește relația dintre artă - mit - matrice stilistică - mister - metaforă revelatoare. Prin geneză, *Măiastra* îi amintește lui Blaga de mitologia autohtonă (nu cea de etnogeneză) și de ”cultura minoră”

românească atât de dragi poetului și filozofului înălțat din Lancrăm. Măiastra este personificarea păsării fantastice din folclorul românesc. Din această perspectivă, seria Păsărilor artistului din Hobița ilustrează teoria lui Blaga despre personanță, care tocmai în acești ani începe să prindă contur în ideatica filozofiei sale. Prin Păsările sale, Brâncuși a redat omului sentimentul cosmicului, adică misterul. Blaga surprinde în versurile sale tocmai această menire a Măiestrei. Aspectele formale și simbolistica Păsării Sfinte intră în rezonanță cu simbolistica luminii din poezia lui Blaga. Prin zborul ei spre mister, prin lumina și cântul pe care le iradiază Măiastra mărturisește despre mutația ontologică care a dus la apariția omului ca ființă în orizontul misterului și pentru revelare. O observație merită și "completarea" care secondează titlul. Placând de la o realitate (*Măiastra* – broz aurit 1912; *Pasărea de aur* 1919; *Pasărea de aur* – marmură galbenă 1920; *Pasăre în văzduh* – marmură galbenă 1923) Blaga folosește cuvântul aur cu valoare de simbol, simbol al realizării artistice supreme, dar și simbol al absolutului.

În *Câteva reflecții* din volumul *Omagiu lui Brâncuși*, editat de revista *Tribuna* în 1926, Mircea Zăciu nota următoarele: "... parafrază lirică a uneia din «măiestrele» brâncușiene. Elogiu vizează «geometria înaltă și sfântă» a imaginii și este întâi o «interpretare» afectivă [...] ci totodată programatică identificare cu mesajului artei noi ...". Într-adevar, poezia lui Blaga poate fi considerată o artă poetică. În versurile sale, Blaga pornește în căutarea semnului poetic și îl găsește în Măiastra lui Brâncuși. Poetul aspiră spre aceea rară și perfectă uniune dintre *făptură și cântec* ..., o întrezărește în "pasărea sfântă" a aceluia care și-a luat zborul din Hobița din Carpați. Textul poetic a lui Blaga se încheie printr-o adresare – invocare către măiastra – poezie: "înălțate fără sfârșit,/dar să nu ne descoperi niciodată ce vezi". Ne amintim că la debut tânărul filozof din Lancrăm făcea următoarea profesiune de credință: "eu cu lumina mea (poezia) sporesc a lumii taină".

În volumul *La cumpăna apelor* (1923) găsim bijuteria lirică *Stă în codru fără slavă* în care "eroul liric" este o pasăre. Desigur acest text nu poate fi pus în legătură directă cu păsările brâncușiene, dar prin valoarea de ars poetica stă alături de *Pasărea sfântă*. O apropiere tot există și ea se realizează prin personanță. Exegeza brâncușiană indică printre posibilele izvoare ale "păsărilor" nu numai legendele și basmele despre pasărea fantastică care îl ajută pe Făt-Frumos – pasăre pusă apoi în relație cu mitologica pasăre de foc, *Phoenix* și cântecul popular despre pasărea lui Iov, pasărea fără somn, cântec răspândit și în zona folclorică în care a copilarit Brâncuși. (Petre Pandeia, *Brâncuși amintiri și exegeze*, Editura Minerva, Biblioteca de artă, 1976). Dacă tot scriem despre doi plâsmuitori de cultură la care analogia de tip mitic și metafora revelatoare le sunt specifice, și fiind vorba de motivul păsării – fața fanică a unui mister, putem aminti de relația Avram Iancu și pasărea din tragedia lui Blaga, *Avram Iancu* (1934), care dă textului dramatic un suflu mitico - poetic și vizionar.

În volumul de cugetări *Discobolul* (1945) există o cugetare referitoare la Brâncuși, pe care o reproducem deoarece reprezintă o încercare de sinteză asupra operei marelui sculptor român: "Brâncuși. – Sculptorul Brâncuși a încercat să readucă la forme și linii ultime o pasăre și a creat o stranie divinitate a extazului. Același sculptor a cioplit și a cizelat un ou, preocupat excesiv de problema figurilor fundamentale, și totuși, depășindu-se el a întruchipat oul cosmic, ce amintește nu se stie ce teo- și cosmo-gonie orfică. Cu ajutorul, cu opera de artă reușește să-și întrecă propriile intenții? – cu ajutorul întregului univers, mai puțin conștiința autorului ei".

Pe cei doi creatori îi apropie și alte afinități electivă. Astfel cei doi artiști au scris și, respectiv, au rostit o mulțime de cugetări caracterizate prin profunzimea adevărului exprimat dezvoltându-le în același timp angajarea ființei în actul creator. La ei se realizează o identificare totală între creator și operă. De-a lungul activității lor, cei doi titani ai culturii noastre au "săpat" și au "săpat" în "fântână" până au dat de izvorul vieții și al artei: "Sapă, frate, sapă, sapă / până când vei da de apă. / Ctitor fii fântânilor ce gura, inima ne-adapă" scrie Blaga în *Fântânile* din ciclul *Stihuitorul*. Brâncuși rostește "săpând neconținut fântâni interioare, eu am dat de izvorul

vieții fără de bătrânețe. Așa este arta: tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte”. (apud. Constantin Zărnescu, *Aforisme și textele lui Brâncuși*, Editura Cartimpex, Cluj, 1998).

În aforismele sale Blaga a insistat suficient de mult pe ideea: pentru a fi artist adevărat trebuie să fi tu însuși, adică să te exprimi original, să te ferești să fi epigon, altfel pieri. Același lucru îl exprimă și Brâncuși în câteva din zicerile sale. Iată una singură, pe cât de simplă în expresia ei lingvistică, pe atât de profundă în înțeles: ”Nimic nu se înalță în umbra marilor arbori” (Constantin Zărnescu, op. cit). Zicerea sculptorului este un cvasiproverb.

Un alt aspect, în aparență minor, dar în realitate exemplar, care îi apropie pe cei doi artiști-cugetători este expresia sintetizatoare, vorba esențială referitoare la artă, la artiști. Să ne amintim ”observațiile” lui Blaga despre Rilke, Mallarmé, Valéry și de cele ale lui Brâncuși referitoare la Michelangelo.

Și Blaga și Brâncuși resping copierea, reproducerea în artă. Pentru cei doi artiști – fiecare în sprijinul artei lor – arta este plăsmuirea. Blaga a diagnosticat fără ezitare și greș locul istoric și valoric pe care îl reprezintă opera lui Brâncuși în ansamblul ei, iar în particular *Păsările* în sculptura universală a secolului al XX-lea. O dovadă că poetul și filozoful nu s-a înșelat sunt cugetările - mărturisiri ale lui Brâncuși referitoare la *Măiastra* (cugetările 95–106, C. Zărnescu, op. cit).

Matricea stilistică a celor doi artiști este de natură solară.